

Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin

Forma Koivulehto

1. *Tavata, tapahtua*

Markus 10: 32:

jah andnimands aftra þans twalif dugann im qipan þoei habaidedun
ina *gadaban* (Wulfila).

Ja Jesus otti taas ne caxitoistakymmende tygens / rupesi heille sano-
man / mitke henelle *tapachtuman* piti (Agricola).

Yllä sitecratussa Markuksen evankeliumin kohdassa Jeesus alkaa kertoa opetuslapsilleen kärsimyksensä, joka on häntä pian kohtaava; nykyinen suomennos kuuluu: »— — rupesi heille puhumaan, mitä hänelle oli tapahtuva — —.» Gootinkielisessä, 300-luvulta peräisin olevassa, valitettavasti vain katkelmallisena säilyneessä käänöksessään piispa Wulfila käyttää 'tapahtumista' merkitsemään siis vahvaa verbiä *ga-daban*. Gootissa verbiin liittyy suora objekti, akkusatiivi (*ina*). Jos suomeksi mahdollisimman tarkkaan mukailisimme tätä ilmaisua, meidän olisi vaihdettava verbi *tapahtua* verbiin *kohdata*: »— — mikä häntä oli *kohtaava*.» Tapahtuminen on tässä kohtaamista, vastaan tulemista, sattumista, siis *tapaamista*. Samoin on laita kreikankielisessä alkutekstissä. Siinä ei ole käytetty useimmiten tapahtumista kuvaavaa *gínesthai*-verbiä (jota vastaa gootin *wairþan* = nykysaksan *werden*), vaan verbiä *symbaínein*, jonka aivan konkreettinen peruserkitys on 'tulla, sattua yhteen', mutta jota datiivin yhteydessä käytetään merkitsemään juuri jollekin tapahtumista, sattumista. Walter Bauer kääntää verbin tässä (Wörterbuch zum Neuen Testament⁵ palsta 1 539) saksaksi verbeillä (*einem*) *zustossen*, *begegnen*, jotka myös puolestaan yhdistävät itseensä 'kohtaamisen' ja 'tapahtumisen'. Lutherin käyttämä verbi *widerfahren* 'kohdata, tapahtua' (»— — was ihm widerfahren würde») on sekin saanut 'tapahtumisen' merkityksensä siitä mielteestä, että se, mikä tapahtuu, tulee kohdettaan vastaan.

Tavata : *tapaan* 'kohdata, osua, sattua' on siis osoitettavissa germaaniseksi lainaksi: originaaliksi sopii juuri gootin verbiä vastaava germ. *(*ga-*)*daban-*

(prefiksin *ga* merkitykseksi voidaan katsoa lähinnä 'yhteen' tms., mutta se antaa samalla myös momentaanis-perfektiivisen vivahteen); huomattakoon vielä sellainen käyttötapana kuin *tauti, väsymys* jne. *tapaa hänet*: goot. *gadaban ina*. Äännesuhde on tässä normaali: germaanista *-b-*:tä vastaa yleensä itämerensuomessa astevaihtelu *p* : **β*.

Tavata esiintyy koko itämerensuomen alueella (suomessa merkityssävyinä myös mm. 'tavoittaa kiinni, saada käsiinsä' — vrt. ruotsin *hända* 'tapahtua', alun perin 'saada kiinni [kädellään]' — 'saavuttaa, löytää; tarttua' jne.): karj.-aun. *tavata* 'tavata, tavoittaa, saavuttaa, löytää, kohdata; koskettaa, ulottua; osua aseella, iskeä; alkaa, ryhtyä'; liyd. *tabata* 'tavata, tavoittaa'; veps. *tabata* 'tavoittaa, saada t. ottaa kiinni, tarttua, siepata'; vatj. *tapaa* 'tavata, tavoittaa, yltää'; vir. *tabada* 'ottaa kiinni, siepata, tarttua, pyydystää, saada', *taotada* l. *tautada* 'tavoittaa, tavoitella, tapailla; pyrkiä jhk., yrittää'; liiv. *ta'bbê* 'arvata, ratkaista arvoitus', *tabättê* 'sattua, tapahtua' (SKES:n mukaan, ks. tark. sieltä). Wiedemann kääntää viron verbin myös 'betreffen', ja tällä hän ilmeisesti tarkoittaa juuri 'kohdata, sattua' -merkitystä, joka siis täysin vastaa suomen ja gootin käyttöä: vrt. *tabama* mm. 'betreffen, befallen, begegnen' (K. Kann et al., Eesti-saksa sõnaraamat, 1964, s. 731), *teda tabas õnnetus* 'hänelle sattui vahinko, häntä kohtasi onnettomuus' = 'er wurde von einem Unglück getroffen, ihm ist ein Unglück zugestossen' (mts. 921 ja P. Kokla et al., Virolais-suom. sanak., 1971, s. 402).

Tapahtua-verbin (Agricolalla myös *tapahtaa*, esim. »Mutta senteden minulle on Laupius *tapachtanut*», 1. Tim. 1:16)¹ liittyy jo SKES kommentteilla *tavata*-pesyeeseen. Verbissä kiinnittää kyllä huomiota vahvan asteen *-p-*: oikeastaan odottaisi umpitavassa heikkoa astetta **tavahtua*, vrt. *levähtää* ~ *levätä* : *lepään*. Tämä vahva-asteisuus ei kuitenkaan yksinään voi estää meitä liittämästä verbiä *tavata*-pesyeeseen, kun otamme toiselta puolelta huomioon monet paralleeliesimerkit — joita voisi helposti lisätäkin — 'tapahtua' ja 'tavata' -merkitysten esiintymisestä samoilla verbeillä ja lisäksi vielä tässä paljastuneen germaanisen taustan. Sitä paitsi murteissa esiintyy myös *tapautua* (paikoin sav.murt.) ja *tapaantua* (Konginkangas) 'sattua, tapahtua', joiden äännesuhde siis on normaali. Myös liivin *tabättê* 'sattua, tapahtua' edustaa odotuksenmukaista astevaihtelua, ts. yksinäisklusiilia vahvassa asteessa. — Pesyeen germaaninen alkuperä voisi päinvastoin osaltaan selittää epäsäännöllisyyttä: lainakosketusten tuntumassa voivat normaalit äännesuhteet sekaantua. Sama äännesuhde näkyikin myös verbissä *vapahtaa*, jonka kantasana *vapaa* on niin ikään laina (släavilainen). Tosin tässä *-p-* voisi teoreettisesti selittyä myös siitä, että on haluttu välttää homonyymien syntymistä *vavahtaa*-verbille (ks. myös Hakulinen, SKRK³ s. 237). On kuitenkin

¹ Wulfila käyttää tässä alkutekstin mukaisesti aivan toista konstruktia: (*akei duþe*) *gaarmaiþ warþ* 'minut armahdettiin'.

epäiltävää, olisiko sellainen momentaaniverbi kuin *vapahtaa* kielelle¹ niin tärkeä, että se yksinään olisi voinut olla syynä vahva-asteisen *vapahtaa*-muodon syntymiseen.

Tyypillisten momentaaniverbien (*levähtää*) lisäksi on muuten olemassa ilmeisesti vain muutamia toisensävyyisiä *-ahta-*, *-ähtä-* verbejä: paitsi kahta jo mainittua lisäksi ainakin *armahtaa* ja *kavahtaa* 'varoa'. Kaikki neljä ovat joko suoria lainoja tai ainakin lainakannasta johdettuja: vrt. *armas* ja *armo* ja gootin (*ga-*)*arman*, pret. *armaida* (< germ. **armē(ja)n-*) 'armahtaa'; *kavahtaa*-verbiä vertaa Y. H. Toivonen germ. verbiin **skawwōn-* > mys. *skouwōn*, anglos. *scēawian* jnc. 'katsoa, tarkastella, tutkia'. Semanttisesti vielä parempi originaali on kuitenkin ilmeisesti germ. **hawē(ja)n-*, joka on etymologisesti = lat. *cavēre* 'varoa' ja johon Torp palauttaa nykynorjan verbin (murt.) *haa* 'havaita, tajuta'; vrt. lisäksi *kavattaa* (myös) 'havaita, huomata; vahtia, pitää silmällä', vatj. *kavo-* 'karttaa, kaipota', virE *kava-*, *kavatsē-* 'havaita, huomata, käsittää, ajatella' (ks. SKES ja Torp, Nynorsk etym. ordbok s. 203); samaa pesyettä on myös anglosaksin *hāwian* 'katsoa, tarkastella' (IEW s. 587; Holthausen, Aengl. etym. Wb. s. 150).² *Kavahtaa* 'kiiwetä äkkiä' on¹ kokonaan eri lähtöä: vrt. *kavuta* : *kapuan* (Hakulinen, SKRK s. 213).

Onko *tapahtua* suora laina germaaniselta taholta (suffiksi on tietenkin omaperäinen), vai onko se täysin omaphjainen johdos *tavata*-verbistä? Ensimmäistä vaihtoehtoa voisi puolustaa nimenomaan astevaihteluton *-p-*. Toisaalta *tapahtua* on levikiltään suhteellisen suppea: se tavataan SKES:n mukaan vain suomessa ja karjala-aunuksessa: *tapaht/uo*, *-oa* 'tapahtua, sattua

² Sm. *havaita* : *havaitsen* on ilmeisesti (nuorempi) laina samasta germ. lähteestä: germ. **hawē(ja)n*. Vrt. vielä norj. : *haa* 'sandse, mærke, have fuld Bevidstshed om noget' ('havaita, tajuta'), *haa seg* 'sandse sig, komme til Sands igjen efter en Forvirring' (siis 'tointua, selvitä': vrt. *havahtua*), *haa etter* 'huske, mindes, komme i hu' ('muistaa': I. Aasen, Norsk Ordbog s. 272). Yhdistelmät ovat uusia; verbiä on Hakulinen käsitellyt omaperäisenä (ks. SKRK s. 319, Vir. 1942 s. 56—). Suhde *havaita* : *havaitsen* ~ germ. **hawē(ja)n* on sama kuin sm. (vanh.) *armaita* : *armaitsen* ~ germ. **armē(ja)n* > goot. *arman* (*armaib* 'hän armahtaa', *armaida* 'hän armahti'). Kun siis *-aitse*-verbejä näissä tapauksissa vastaa germ. taholla *-ē(ja)n*-verbi, jossa tyyppissä (ainakin jo gootissa) esiintyy johdinaines muodossa *-ai-*, tuntuu selvältä, että myös sm. *ansaita* : *ansaitsen* on sittenkin germ. laina, kuten Thomsen jo esitti (~ germ. **aznē(ja)n* t. *asnē(ja)n* > mys. (*ga-*)*arnēn* 'ansaita' jnc., tähän kuuluu myös goot. *asneis*, mys. *asni* 'päiväpalkkalainen'), eikä johdos substantiivista *ansa* (metateesi: vrt. *känsä* ~ *käsnä* ja Gan. *asnata* 'ansaita'). — Sm. murt. *hamata* 'havaita' jnc. voinee selittyä kuten muutkin tapaukset, joissa tavataan *v* ja *m* rinnakkain: vrt. erityisesti germ. lainaa *arpi* : *arven* (~ germ. **arwiz-* t. **arwez-*), jolle Mägiste on esittänyt vertailukohteen mordvasta: *armot'ks* id. (Comm. Balticae VIII—IX:4, 1962, s. 12); vaikka mordvan sana kuuluisikin tähän (?), ei *arpea* voi silti nähdäkseni mitenkään irrottaa germ. sanasta. — Nykysuomessa normaaleista *-aitse*-verbeistä jää jäljelle kai enää *suwaita*, jolle ei näytä löytyvän selvää germ. vastinetta. Viitataan kuitenkin ieur. vartaloon **seuθ-*, *sū-* : kr. *edō* < **seuθiō* 'lassen, zulassen, gestatten, in Ruhe lassen, unterlassen', siis 'suvaita, sallia, jättää rauhaan, jättää tekemättä'; tähän on toisaalta yhdistetty mys. *far-sūmjan* 'versäumen, vernachlässigen' (Hj. Frisk, Gr. etym. Wb. I s. 434, IEW s. 915).

(tulemaan)'; lisäksi lapissa lainana suomesta: lpN *dappatuvât* 'tapahtua, sattua' jne. *Tavata* taas esiintyy, kuten sanottu, koko itämerensuomen alueella. Suppeahko levikkialue ei sinänsä kuitenkaan estä olettamasta suoraa lainaa: monet vanhat germaanisiet lainat rajoittuvat levikiltään vain suomeen tai sen lisäksi karjala-aunukseen.

Wulfilalta meille säilyneissä käännöskatkelmissa *ga-daban* esiintyy vain juuri käsitellyssä kohdassa. Toisen ja ilmeisesti myöhäisemmän kirjoittajan käsialaa olevissa ns. Skeireins-katkelmissa (Johanneksen evankeliumin selitystä) verbi sen sijaan tavataan kerran, preteritimuodossa, merkityksessä 'sopia, olla soveliasta': *swaswē gadōb* 'kuten sopi, oli soveliasta'. Gootissa esiintyy lisäksi (sekä Wulfilalla että Skeireins-katkelmissa) datiivilla järjestyvä adjektiivii *ga-dōf* (neutrimuoto) 'sovelias, sopiva', esim. »Ip þu rodei þatei *gadof ist* þizai hailon laiseinai» (Tiitus 2: 1, nykykäännöksen mukaan:) 'mutta sinä puhu sitä, mikä terveeseen oppiin *soveltuu*' (gootin tekstit ja sanasto: Wilhelm Streitberg, *Die gotische Bibel* 1—2, Heidelberg 1908—10). Mielenkiintoista on todeta, että merkitykset 'sopia; sopiva' ja 'tapahtua', (tai) 'tavata' esiintyvät usein muutoinkin samoilla verbeillä (tai lähisukulaisilla). Suoraan Wulfilan käännökseen vertautuva paralleeli saadaan virosta, jossa *sündida* merkitsee — paitsi 'syntyä' — sekä 'tapahtua' että 'sopia, soveltua'. Raamatunkäännös viroksi v:lta 1739 käyttää tätä verbiä sekä siinä, missä Wulfilalla on *gadaban* 'tapahtua', että siinä, missä hänellä on *gadof ist* 'on sopivaa': »— — ja hakkas neile räkima, mis temmale piddi *sündima*» (Markus 10: 32); »Aga sinna rägi sedda, mis *sünnib* terwe õppetusse järrele» (Tiitus 2: 1). Edelleen: kr. *sympatnein* merkitsee myös 'sopia yhteen, täsmätä, vastata', lat. *convenire* 'tulla yhteen = tavata', myös 'sopia', *conveniens* 'sopiva'; saksan *treffen* 'tavata', *es trifft sich* 'sattuu, tapahtuu', *zutreffen* 'osua paikalleen, sopia', *zutreffend* 'osuva, sopiva', *gebühren* 'kuulua, sopia', aik. myös 'tapahtua, sattua'; suomen *sattua* 'tapahtua', kaakkoismurteissa myös 'soveltua, olla sopiva' (SKES) jne.

'Sopia' ja 'tapahtua, tavata' kuuluvat *ga-daban*-pesyessä, kuten usein muutenkin, siis siihen tapaan yhteen, että 'yhteen tuleminen' on samalla myös 'yhteen osumista' > 'sopimista', 'tapaava' = 'yhteen osuva' on 'sopiva'. Gootin ulkopuolella myöhäisemmissä germaanisissa kielimuodoissa ei itse kantaverbiä enää tavata, pesyettä edustavat enää vain partisiiptit, adjektiivit ja verbijohdokset: anglos. *ge-dafen* 'sopiva, (subst.) oikeus, kohtuus', *gedafte* 'lempeä', (*ge-*)*daftan* 'sovittaa, järjestää', *ge-dēfe* 'sopiva; lempeä, ystävällinen' jne. (IEW s. 234; Holthausen, *Aengl. etym. Wb.* s. 69, 74); muinaisnorjan *dafna* 'menestyä, voimistua' (Jan de Vries, *An. etym. Wb.* s. 71); nyky(ala)-saksan *deftig* 'kunnollinen, oiva'.

Suomen puolelle tämä 'sopia'-sävy ei näytä varsinaisesti siirtyneen. Joitakin merkkejä siitä kuitenkin näkyy — ehkä omapohjaiseenkin merkityskehi-

tykseen perustuvia. Lönnrotin lisävihko tuntee *tavata*-verbin myös merkityksessä 'tillsnörpa', 'syöttää', mikä tarkoittaa 'ommella kaksi eripituista nahkapalasta siten yhteen, että pitemmän väljyysvara saadaan tasaisesti liittymään lyhyempään' (määritelmä muovailtu NS:n mukaan: s.v. *syöttää*): *tavata kengän äärtä*, edelleen *tapautua*: *nahka tapautuu*, kun se ommellaan mainitulla tavalla. Sama merkitys on *tavata*-verbille kirjattu Pielavedeltä: »Kun kenkiä tehdessä kaksi erimittaista nahkapalasta ommellaan yhteen, sanotaan sitä *tapaamiseksi*, *tapuum* teoksi.» Tässä on siis todella kyse palojen yhteen sovittamisesta. Vanhassa kirjasuomessa on johdosta *tavoittaa* käytetty mm. merkityksessä 'sovittaa, säätää, asettaa, järjestää': »Jonga syyn tähden Jumala Laginsa heille [hallitsijoille] annoi, että se heidän tykönäns oleman piti, ia he sitä lukisit, caiken heidän eliaikans [sic!] / Senpäle että he caicki heidän säättämisens ia asetuxens / seniälkin *tavoitaisit* ia *lagittasit*» (ruots. teksti: » — ther effter *Regulera* och *rätta* skulle»; Confessio Fidei. Se on Augsburgin Uscon Tunnustos, Suomexi Käätyt ia walmistettu; esip. A 3, J. P. Raumannuksen kääntämä v. 1651). Vrt. tähän anglos. *gedæftan* 'sovittaa, panna järjestykseen'.

Esittämäni etymologia ei ole tarkkaan ottaen aivan uusi: jo Vilhelm Thomsen on lyhyesti siihen viitannut. Hän vertasi nuoruudenteoksessaan (SA 2 s. 220) germaanisia sanoja kuitenkin vain itämerensuomen sanaan *tapa* («mos, consuetudo, skik») esittämättä myöskään mitään semanttisia perusteluja. Kun hän sitten myöhemmin esitti sm. *tapa*-sanalle sopivan balttilaisen originaalin (lät. *daba*, »natürliche Eigenschaft, Gewohnheit, Instinct», liett. *dabà*, »Art, Weise, Charakter»: SA 4 s. 281), hän mainitsi myös *tavata*-verbin, mutta oli tällöin taipuvainen — ymmärrettävää kyllä — katsomaan, että se ei kuulu *tapa*-pesyeeseen ja on näin ollen todennäköisesti omaperäinen. Tämä kanta onkin sitten jäänyt voimaan (vrt. SKES). Nytkään hän ei esittänyt laajempia perusteluja; missään yhteydessä Thomsen ei näytä myöskään kiinnittäneen huomiota verbiin *tapautua*, hän ei sitä mainitse ollenkaan.

2. *Tapa*

Itämerensuomen *tapa*-sanan oletettu balttilainen alkuperä joutuu jo pelkästään edellä esitetyn valossa kyseenalaiseksi. Originaaliksi esitetty balttilainen sana on — mikäli se on omaperäinen (ks. tuonnempana) — nimittäin etymologisesti samaa pesyettä kuin tässä esitelty germaaninen sanue: yhteinen aines on ieur. **dhabh-*, jolle Pokorny konstruoi sisällön 'passend fügen, passend' (vrt. muuten, että *sich fügen* on myös 'tapahtua, sattua'; IEW s. 233; slaavilaisia tähän kuuluvia sanoja: muinaisslaavin *doba* 'das Passen, Zutreffen, Gelegenheit', *podoba* 'Zier, Anständigkeit', *dobro* 'hyvä' jne., lisäksi rinnastetaan myös lat. *faber* 'seppä' ja arm. *darbin* id.). Miksi näet verbi olisi tullut

germaaniselta taholta, substantiivi taas balttilaiselta? — Balttilaiselta taholta ei taas ole löydettävissä mitään germ. **daban*-verbiä vastaavaa, verbilainat baltista ovat muuten yleensäkin vähälukuisia. — Mielekkäämmältä tuntuu olettaa, että myös substantiivi *tapa* on ikivanha germaaninen laina. Tällaista substantiivivia tosin ei **daban*-pesyeessä germaanisten muinaiskielten säilyneissä teksteissä tavata, mutta se on silti voinut olla alun perin olemassa (balttilaisen ja slaavilaisen sanan etymologisena vastineena); on muistettava, että tietomme verbistäkin on vain gootin katkelmien varassa. Germaaninen *tapa*-sanana originaali olisi ollut ilmeisesti — slaavin ja baltin mukaan — feminiini, kuten esim. suomen sanojen *kujä, multa, laita* ym. germ. originaalit (kgerm. **dabō* < vielä vanh. **dabā*, Wulfilan gootissa sana olisi kuulunut **daba*).

Suomalaisen kielitajun pohjalta *tavata* 'kohdata' ja *tapa* eivät aluksi näytä liittyvän mitenkään yhteen, mikä viittaaakin siihen, että kumpikin on erillisenä lainattu kieleen. Germaanis-indoeurooppalaista taustaa vasten tarkasteltuna yhteys on kuitenkin luonteva: *tapa* on lähinnä joko 'sellaista, mistä on sovittu' siis 'konventio', 'con-ventio' tai ehkä tässä paremmin 'se, mikä on sopivaa' (saks. 'passend, schicklich', lat. 'conveniens') tai myös 'mikä on jonkin mukaista, jollekin tyypillistä'; mikä on *tavan* vastaista, on *tavatonta* 'sopimatonta' (SKES): vrt. Jusleniuksen käännöstä *tavaton* 'osedig, oskickelig' (*geschehen* ja *schicklich* kuuluvat etymologisesti myös yhteen).

Vanhassa kirjasuomessa näyttää muuten jo äsken mainittu *tavoittaa*-verbi esiintyvän ikään kuin *tavata* ja *tapa*-pesyettä yhdistävänä jäsenenä. Niinpä Agricola käyttää sitä kreikan *mimēomai*, lat. *imitari*-verbien vastineena, siis merkityksessä '(yrittää) olla jonkin kaltainen, tapainen', esim. »Olcotta minun *Tavoittajani* | ninquin mine Christusen» (nyk. 1. Kor. 11: 1, Agr. 10: 33; Vulgata: »*Imitatores* mei estote»; kr. alkuteksti: »*mimētai* mou gínesthe»; suom. nykykäännös: »olkaa minun seuraajiani»). Wulfila käyttää vastaavassa paikassa ja merkityksessä verbiä *ga-leikōn*, joka on johdos adjektiivista *ga-leiks* (< germ. **ga-lika-z*) 'kaltainen, tapainen' = nykysaksan *gleich*. Jo vuoden 1642 Raamatussa *tavoittaa* on korvattu *seurata*-verbillä (vrt. ruotsin *efterföljare*, saksan *Nachfolger* tässä kohdassa; huom. myös *matka* ~ *matkia*: vrt. Hakulinen, SKRK s. 328). Tältä pohjalta selviää ilmeisesti myös Agricolan *tapaus* 'vertaus', sehän on saksaksi *Gleichnis*, ruotsiksi *liknelse*.³ — 'Kaltaisuuteen' liittyy toisaalta 'miellyttäminen, mielisuosio' (goot. (*ga-*)*leikan* 'miellyttää' = ruots. *lika* 'miellyttää; pitää jostakin' jne., vrt. myös **ga-daban-*

³ *Tapaus*-sanana käyttöä merkityksessä 'arvoitus' (niin ikään Agricolalla) valaisee ruotsin *gåta* 'arvoitus': se kuuluu johdoksena germ. pesyeeseen **getan-* 'ottaa, saada kiinni': vrt. liivin *ta'bbō* 'arvata, ratkaista arvoitus' (SKES). Myös ruotsin *hända* 'tapahtua' on alun perin 'saada kiinni (kädellä)'.

pesyeen 'lempeä'-sävyä): ilmeisesti on lähdeittävä 'yhteen sopimisesta' (vrt. Hellquist s.v. *lika*).⁴

Kumpaankin suuntaan näyttää viittaavan myös vir. *tabaldi* 'zufälliger Weise, wie es trifft', siis 'sattumalta', joka muodoltaan liittyy *tapaan* (SKES), mutta semanttisesti vastaa tarkkaan germ. *(*ga-*)*daban*-pesyettä.

Emme kuitenkaan mitenkään välttämättä tarvitse oletusta, että kgerm. **dabā* on ollut olemassa. *Tavan* originaaliksi sopisi myös toinen, etymologisesti eri alkuperää oleva substantiivi, joka esiintyy länsigermaanisissa muinaiskielissä: anglosaksin *þēaw* m. 'tapa, käytöstapa, käytäntö' (>custom, usage, general practice of a community; mode of conduct, manner» jne.: Bosworth, An Anglo-Saxon Dictionary s. 1 042), paljon johdoksia, esim. adj. *þēaw-līc* 'usual, customary', 'tavallinen', *ge-þiēwe* 'tavallinen' (Holthausen, Aengl. etym. Wb. s. 365) = muinaissaksin *thau* m. 'Sitte, tapa' (Holthausen, As. Wb. s. 77) = muinaisläksän *thau* > *dau*: *dau-līh* 'moralis, sittlich', *ka-thau* 'disciplina' (Graff, Ahd. Sprachschatz 5 s. 87). Kantagermaanisiksi vartaloksi saadaan **þawwa-* (joka voisi olla < vielä vanhempi **þawa-*; vrt. anglos. *dēaw* m. = msaksin *dau* m. = mys. *tau* n. 'kaste' < kgerm. **dawwa-* < ieur. **dhoṷo-*, mnorj. *dogg* 'kaste' vastaavasta feminiinistä < kgerm. **dawwō*).⁵ Jos tämä **þawwa-* olisi lainattu kantasuomeen, sen odotuksenmukainen muoto olisi ilmeisesti **tava*: vrt. tunnettua lainaa *kuwa* (~ germ. **skuwwan-* > mnorj. *skuggi* 'varjo') ja Y. H. Toivosen SKES:ssa esittämää rinnastusta *kavahtaa* ~ germ. **skawwōn*.⁶ Kun on olemassa uscita esimerkkejä siitä, että suomessa esiintyy astevaihtelu *p* : **β* silloinkin, kun germ. originaalin perusteella odottaisi vaihtelematonta *v*:tä (*arþi*, *helve*, *hāpeā*, *kaivata*), voisi *tapa*-muoto periaatteessa selittyä samalla tavalla, varsinkin kun astevaihtelun alainen *tavata*-pesye olisi helposti voinut siihen

⁴ Vrt. myös mruots. *haga* 'olla sopiva' = norj. *haga* 'miellyttää' (Hellquist s.v. *behaga*). — Sm. *kaltainen* kuuluu ilmeisesti *kallas*, *kalteva*, *kallistua*-pesyeeseen (Hakulinen, SKRK s. 284). Tämä suhde voisi selittää puolestaan sitä seikkaa, että eräs toinen 'sopimista' merkitsevä germ. vartalo, **lemp-* > **limp-* merkitsee toisaalta myös 'ontua', adjektiivina 'taipuisa' jne.: mys. (*gi-*)*lim(p)fan* 'sopia', *ge-limþf* 'congruentia, sopusointu', kys. *ge-limþf* 'sopiva, lempeä käytös', anglos. *ge-limþan* 'tapahtua, sopia; onnistua' jne.; kys. *limþfen* 'ontua', engl. *to limp* id., adj. *limp* 'taipuisa, pehmeä, veltto', saks. (murt.) *glimþf* 'pehmeä, lempeä; taipuisa', *Glimþf* 'suopeus, lempeys' (Bosworth s. 410, IEW s. 657, Trübners dt. Wb. s. 200—). 'Lempeys, suopeus' liittyy tässä siis 'sopimiseen' samoin kuin germ. **hag-*, **lik-* ja **dab-* pesyeissäkin. — Tästä germ. pesyeestä muuten ilmeisesti ainakin sm. *limþpa* 'jokin vino', *limþata* 'ontua'. Vrt., että sm. *ontua* merkitsee puolestaan myös 'taipua, myödätä, antaa perään'.

⁵ Voisi kai myös kirjoittaa **þawwa-*. Minkäänlaista fonologista eroa tämä kirjoitus-tapa ei aiheuttaisi (ks. myös H. Kuhn, Zeitschrift für dt. Altertum u. dt. Lit. 86 s. 11): kyseessä on joka tapauksessa sama sekvenssi, jota vastaa pohjoisgerm. kielten ja gootin -*ggw-* ja länsigerm. -*uw-*: kantagerm. 'Schärfung'-sekvenssi -*uu-* eli -*uw-* (joka on kehittynyt tarkemmin tuntemattomista syistä yhden ieur. -*u-*:n »vahvistumisesta» tai mahd. myös joskus jo ieur. kahden *u*-resonantin sekvenssistä). Pohjoisgerm. kielissä **þawwa-*:n jatkajia ei kuitenkaan enää esiinny.

⁶ **Tauwa* olisi ehkä vielä lähempänä. Mutta onko (v)ksm:ssa ollut ollenkaan sekvenssiä **awwa-* > -*auwa-*? Huom., että esim. *sauwa* on johdettu < **šawna* (SKES).

äänteellisesti vaikuttaa. Edellä esitetyn valossa ei siis kuitenkaan ole pakko johtaa *tapaa* yksinomaan **ḥaw(w)a*-originaalista. Voi silti hyvin olettaa, että suomen sanassa molemmat germ. originaalit ikään kuin yhtyvät; varsinkin *tavan* laajaan semanttiseen spektriin germ. **ḥawwa-* on voinut vaikuttaa; huomattakoon erityisesti sen selvästi yhteiskuntaelämään liittyvä luonne, joka balttilaiselta sanalta näyttää puuttuvan.

Germaaninen alkuperä sopii balttilaista paremmin siis myös siihen yleiskuvaan, jonka vanhojen lainojen käsittepiireiksi ryhmittymisestä saamme: yhteiskuntaelämän termistössä germaaninen vaikutus on etualalla. Kun jätämme balttilaisista lainoista sukua ja perhettä koskevat sanat sivuun (*heimo, kaima, morsian, nepaa, sisar, tytär*), jäänevät niistä yhteiskuntaelämää kuvastaviksi termeiksi vain *seura* ja *talkoot* (vrt. Hakulinen, SKRK s. 281).

Baltin *daba*-sana on muuten selitetty myös lainaksi slaavilaiselta taholta (*doba*), Lauri Kettunen piti sitä jopa lainana itämerensuomesta (Vir. 1934 s. 224). Yleisimmin se on kuitenkin katsottu omaperäiseksi baltissa. — Liivin *dabā*-asun *d-* on myöhistä lätin vaikutusta (SKES). — Oletusta, että vir. *taba* 'riippu)lukko, salpa', liiv. *tabā* 'riippulukko' kuuluisi tähän samaan *tapā*-pesyeseen (vrt. Kettunen, mp.), ei germ. etymologia ainakaan vastusta. Lukossahan osat tavalla tai toisella sopivat yhteen, vastaavat toisiaan: vrt. sm. murt. *tapā* 'avaimen lehdessä oleva pykälä ja sitä vastaava nystyrä lukossa' (Karkku; Lönnrot, lis.), joka näyttää olevan sama sana (SKES).⁷

V. Thomsen esittää balteilta lainautuneina abstraktisubstantiiveina sanat *kerta, laita* 'asian laita' ja *tapā* (SA 4 s. 252). Kun nyt jätämme *tavan* pois, voimme samalla todeta, että jäljelle jäävillekin voidaan esittää germaaninen vaihtoehto. Asian *laita* voi hyvin olla germ. perua olevan *laita* ('reuna; suunta')-sanan kuvaannollista käyttöä (ks. SKES), *kerta*-sanalle esitetyllä balttilaisella originaalilla on taas vastine myös germ. puolella: mys. *herta* 'vicissitudo, (plur.) vices' (Graff, Ahd. Sprachschatz 4 palsta 1 027) < kgerm. **ḥerdō* < vielä vanhempi **ḥerdā* < esigerm. **kerdhā*, joten germ. provenienssin mahdollisuutta ei kokonaan voi jättää laskuista. Se että *kerta* esiintyy myös mordvassa ja tšeremississä, ei enää todista sanaa täysin varmasti balttilaiseksi, sillä voidaan esittää muitakin rinnastuksia, jotka edellyttävät germ. lainojen esiintymistä volgalaisissa kielissä (ks. Neuphil. Mitt. 3/1972 s. 626); huom.

⁷ Tähänkö kuuluu myös metsänhaltijan nimi *Tapio*, siis (germ.) *'suopea, lempeä, taipuisa, se, joka suostuu metsästäjän pyyntöihin', 'der Fügsame, der sich den Bitten des Jägers fügt'? »Mielly [t. miesty] metsä, kostu korpi, mielly Metsolan emäntä, taivu ainoa Tapio» (metsänlepytyssanoja, ks. K. Krohn, Suomalaisten runojen uskonto s. 109); vrt. *Mielikki*, metsän emäntä, joka niin ikään on 'mieleinen, suopeamielinen, suopea' (SKES). Merkityksen suhteen vrt. lähinnä anglos. *ge-dēfe* 'sopiva; lempeä, hyväntahtoinen' jne. < germ. **ga-dōfi(a)-*. — Tunkelon ja Kettusen selityksestä ks. SKES. Sen lähtökohta, merkitys *'pyydys' (sanalle *tapā* 'lukko'), on näköjään vain teorioitu.

erit. sm. *kärsiä* < **kärttiðak* ~ kgerm. **χardian-* < esigerm. **kart-* > mruots. *härpa* 'göra hård; uthärda', *härðha ut* 'hålla ut', gotl. *härda* 'härda; uthärda, stå ut med': *lamben kuna inti härða vinturn* 'lampaat eivät voi kestää talvea' (Säve et al., Gotländsk ordbok 1 s. 372) — sm. *kärsiä* merkitsee myös, varsinkin vanhemmassa kielessä, 'kestää', jo Agricollalla: »cuca woipi henen tulemisens peiuen *kersie*» (Kootut teokset 3 s. 116) — norj. murt. *herda* 'hærda; drive sterkt paa, vedbli, holde ut, taale, lide' (Torp, Nynorsk etym. ordbok s. 210) jne. Ims. verbillä on vastineet lapissa ('kärsiä, kestää'), mordvassa ('pitää; kestää; kärsiä, sietää; hallita') ja tšeremissä ('voida, jaksaa'): ks. läh. SKES.⁸

Balttilais-slaavilaisissa ieur. **kerdhā*-muodon edustajissa on muuten kentumkielten *k-*, joten on katsottu, että sana olisi ikivanha laina kentum-puolelta, lähinnä esigerm. kielimuodosta. Toisaalta on kuitenkin pidetty tätä arveluttavana oletuksena ja katsottu, että lainautuminen kuuluu jo siihen varhaiseen aikaan, jolloin kentum- ja satem-alue olivat vielä saman kantakielen murteita (näin V. Kiparsky, Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen, STAT B 32: 2 s. 102—108, 165).

3. *-aida-, *-äidä- verbejä

Tavata-verbi esiintyy vanhassa kirjasuomessa satunnaisesti *-aida-verbinä (ks. Tapani Lehtinen, Suomen, karjalan ja vepsän *-aida-, *-äidä- loppuiset verbit, pro gradu -työ 1969, s. 34, Sanakirjasäätiö). Etelä-Pohjanmaan murteen, lyydin ja vepsän edustus ei kuitenkaan edellytä tätä tyyppiä, joten alun perin *tavata* lienee tavallinen diftongiton supistumaverbi.⁹ Samanlainen on myös esim. *kiusata*, jota samoin kuin *tavata*-verbiä vastaa germ. puolella vahva verbi (~ goot. *kiusan* 'koetella, valita' jne.; substantiivi *kiusa* lienee retrogradinen johdos verbistä, germ. puolelta sille ei näet ole löydettävissä originaalia; näin myös T. E. Karsten, Folkmålsstudier 9 s. 210), edelleen *raivata* (~ germ. **straujan* tientekoterminä; metateesi: vrt. *laiva* ~ germ. **flauja-* 'laiva', ks. Vir. 1970 s. 179 — ja tark. Neuphil. Mitt. 4/1973 s. 561 —, s. 587). Tätä tyyppiä eivät — ainakaan tähän asti tunnetut — vanhimmat lainat yleensä näytä olevan, mikä johtunee jo siitäkin, että valtaosa tunnetuista verbilainoista näyttää pohjautuvan germ. heikkoihin verbeihin (tyy-

* Suhteelle ksm. *ä* : germ. *a* on löydettävissä useita paralleelleja (ks. tark. Neuphil. Mitt. 4/1971 s. 577—). Tämä äännesuhde on selitettävissä — paitsi mm. kantasuomen ja kantagermaanin vokaalisysteemien eroista lähtien — tässä myös homonymian välttämiseksi johtuvaksi: vrt. takavokaalinen *karsia*, jolle sillekin muuten näyttää löytyvän germ. originaali: **skardian-* < esigerm. **skort-* (ks. tark. Vir. 1971 s. 380—). Heijastaako suhde *kärsiä* : *karsia* kautta, jolloin ieur. /a/ ja ieur. /o/ eivät olleet vielä täysin langenneet yhteen?

⁹ Kiitän Tapani Lehtistä viittauksesta lyydiin ja vepsään, samoin monista muista virikkeistä.

pit germ. *-jan-*, *-ian-*, *-ō(ja)n-*, *-ē(ja)n-*), jotka ovat ilmeisesti mieluummin mukautuneet toisiin suomalaisiin verbityyppeihin; yleisiä ovat tyypit *ruokkia* ja *valita* (∼ germ. **rōkian-*, **waljan-*). Viimeksi mainittuun tyyppiin kuuluu myös vahvasta verbistä saatu *keritä* 'scheren' (∼ germ. **skeran-*; prees. sg. 3. p. *skerid* t. **skerip!*), **kerätähän* olisi ollut hankala jo homonymiankin vuoksi. Samoin vahvoihin verbeihin perustuvat *hallita* ja *vallita* (∼ germ. **haldan-* ja **waldan-*), mikäli ne eivät ole — mikä on kai vähemmän luultavaa — suomalaisia johdoksia.

**-aiða-*, **-äidä-* verbejä ei suomessa ole kovinkaan monta (ks. niistä Hakulinen, SKRK s. 225 ja Posti, Vir. 1947 s. 252): jos jätämme sivuun lukuisat onomatopoeettis-deskriptiiviset kontinuaatiiviverbit (tyyppiä *helätä*: *heläjää*), jää jäljelle vain nelisenkymmentä verbiä (T. Lehtisen laatiman luettelon mukaan). Näiden joukossa on kuitenkin myös germaanisista lainoja; aikaisemmin olen tällaisina esittänyt jo verbit *hyppätä* (∼ germ. **huppō(ja)n-* ja **huppian-*) ja *kaiyata* (∼ germ. **kaujan-*; ks. Vir. 1970 s. 179— ja Neuphil. Mitt. 4/1973 s. 585—), kiinnittämättä tosin tuolloin vielä huomiota verbityyppiin.

Esitän seuraavassa lyhyesti uusia rinnastuksia.

Germ. originaali näyttää ilmeiseltä seuraavassa tapauksessa:

Lakata: *lakka(j)an* (*laata*) 'tauota, herjetä, sammua, vaimeta' jne. (NS; Ruotsin lapin *lakket* 'lakata' todennäk. suomesta: SKES); samaan pesyeseen kuuluu myös *lakastua* 'verwelken' = 'kuihtua, näivettyä', (itä)murt. myös 'lakata, heiketä, lauhtua (pakkanen, viha jne. *lakastuu*), tyyntyä (tuuli)' ja varmaan myös *laantua* 'tyyntyä, vaimentua, lientyä, heiketä, hiljetä' ∼ germ. **slakō(ja)n-* > anglos. *slacian* 'remittere; lassari' = 'hellittää, päästää laskemaan; hervota, veltostua' (Bosworth s. 880), *ā-slacian* 'nachlassen, erschlafen, ermüden' (siis intrans.) ja 'schlaff machen' (trans.; Holthausen, Aengl. etym. Wb. s. 296) > engl. *slake*, jonka vanha intrans. merkitys on 'laantua, heiketä, veltostua, sammua' (OED). Verbi on johdos germ. adjektiivista **slaka-z* > mys. *slah* 'laxus, ignavus' = 'veltto, löyhä, voimaton' (esim. kuituneen ihmisruumiin ihosta sanottuna: Graff, Ahd. Sprachschatz 6 palsta 783) > kys. *slach* id. Graff käyttää saksalaisena käännösvastineena sanaa 'welk' — samoin kys:n sanakirjat — : *welk* on taas suomeksi lähinnä 'lakastunut, kuihtunut', *verwelken* 'lakastua'. Sama sana on anglos. *slæc* 'veltto' jne., mnorj. *slakr* id. Rinnalla esiintyy samansävyisenä germ. **laka-z* > esim. kas. *lak* 'veltto, löysä, ei kiinteä' (Schiller—Lübben, Mnd. Wb. 2 s. 613).

Sm. *lakastua* 'verwelken' (Hakulinen, SKRK s. 257) näyttää suhtautuvan germ. adjektiiviin, jota vastaisi suomessa esiintymätön (?) **lakas* t. **lakka*, kuten *rikastua* 'tulla rikkaaksi': *rikas* (∼ germ. **rikia-z*); vrt. kuitenkin *lakka* 'pehmeäksi kypsynyt muurain' ja murt. *lakka* 'pehmeä, luuton kohta pikkulapsen päällella' ∼ ruots. *släksida* 'Weichen' = 'eläimen kehon peh-

meä osa, vatsanseutu, lantion ja kylkiluiden välissä' (ks. toisaalta SKES). Vrt. että norj. murt. *molta* 'kypsiä, pehmeä muurain' (samaa pesyettä myös tanskassa, ruotsissa) on samaa kantaa kuin esim. ruots. *multna* 'lahota' ja kys. *malz* 'kuihtuva, voimaton', sveits. murt. *malz* 'mätä (hedelmistä)' (Torp, Nynorsk etym. ordbok s. 432). Vrt. myös lapin *laddák* 'kypsiä muurain' ~ *lad'dát* 'kypsyä; tulla lopen uupuneeksi, voipua' (Nielsen).

Samaan germ. pesyeseen kuuluu vielä mm. faktitiivi anglos. *sleccan* (< **slakjan*) 'heikentää' ja mnorj. *slokkva* 'sammuttaa' (< **slakwian*). Toista ablautastetta edustaa mm. ruotsin *sloka* 'nuokkuu' (esim. kasveista), ehkä myös *slockna* 'sammua, loppua' kuuluu pesyeseen. Germaanisten kielten ulkopuolelta kuuluu tähän mm. kreikan *légein* 'lakata, loppua', *lagón* 'ruumiin pehmeä osa, vatsanseutu' (IEW s. 959). — (Viron) Inkerissä esiintyy *lakata* merkityksissä 'jättää, heittää, luopua, hylätä'. Tämäkin sävy on yhdistettävissä germ.-ieur. merkityskenttään: IEW näkee kantamerkitukseksi pesyessä 'irtipäästämisen, hellittämisen' = 'loslassen'. Merkitysten suhteen vrt. juuri suomen *hellittää*, joka myös mm. 'lopettaa, jättää kesken, sikseen, heittää; lieventyä, laantua', *hellittämättä* 'lakkaamatta'.

Suhteelle *hyppätä* : *hyppä(j)än* ~ germ. **huppō(ja)n-* on etuvokaalinkin puolesta paralleelinen *nyppätä* : *nyppä(j)än* ~ germ. **hnuppō(ja)n-* > anglos. *hnoppian* 'poimia', nykynorj. murt. *nuppa* 'poimia, nyppiä' (IEW s. 563), vrt. myös (ala)saks. *noppen* 'nyppiä, noppia nukkaa', *Noppe* 'nukkanysty kanakaassa'. Verbi on tietysti suomalaiselle korvalle deskriptiivissävyinen, mutta samalla tavoin deskriptiivinen oli varmaan myös germ. verbi, jo geminaatio viittaa siihen. Kuitenkin tämä germ. intensiiviverbi on aivan normaaliin tapaan (geminaatta ja katoaste) 'muodostettu' vahvasta verbistä **hneupan-* > anglos. *ā-hnēopan* 'poimia' jne. Sm. *napata* on sekin laina (SKES), vaikka SKES luonnehtii sitä samalla myös deskriptiivisanaksi.

Ravata : *rapa(j)an* 'lyödä, iskeä', 'tundo, ferio, quasso, schlagen, hieben' (Renvall; esiintyy SKES:n mukaan kaikkialla itämerensuomessa paitsi vepsässä, esim. vir. *rabada* 'lyödä, ravistaa, heiluttaa kovasti; tarttua kiivaasti jhk., siepata kiinni, riuhtaista; piestä viljaa'; liiv. *ra'bbē* 'lyödä, iskeä, hakata') ~ germ. *(*ga-*)*draban-* > goot. (*ga-*)*draban* 'hakata': esiintyy vain kohdassa Markus 15: 46, jossa puhutaan Jeesuksen kallioon hakatusta haudasta. Koska verbiä ei esiinny enää missään myöhemmässä germ. kielessä — eikä muitakaan varmoina pidettyjä pesyeen edustajia — on vaikea päätellä, minkäläatuista hakkaamista se tarkemmin eriteltynä saattoi merkitä. Verbin ei tarvitse välttämättä olla esim. vain kivenhakkausermi, eihän saksan *hauen*-verbikään rajoitu tähän käyttöön (Luther käyttää mainitussa Raamatun paikassa *hauen*-verbiä): tiedämme vain, että gootin *ga-draban* on 'hauen'. Saksan *hauen* on taas merkityskirjoltaan laaja-alainen, vanha Godenhjelman sanakirja suomentaa verbin 'hakata; veistää, vuolla; lyödä, iskeä,

hosua, hutkia, ruoskia; niittää; iskeä, purra', *sich hauen* 'tapella'.

Verbille *kelvata* : *kelpa(j)an* 'taugen' (myös karji.-aun., vatj., vir., liiv.) ei ole esitetty itämerensuomen ulkopuolelta sukulaisia, germaanista etymologiaa piti taas jo Setälä varteen otettavana mahdollisuutena (FUF 11, 1911, s. 161—: esigerm. ?). Kun verbissä esiintyy vokaalikombinaatio *e-a*, joka alun perin oli kielessä vieras (E. Itkonen, UAJ 41 s. 86) ja joka ilmeisesti vasta lainojen myötä vähitellen kotiutui kantasuomeen (vrt. Terho Itkonen, Vir. 1972 s. 83), ja kun se lisäksi kuuluu tähän muitakin lainoja sisältävään *-*aida-*, *-*äidä-*-tyyppiin, onkin nähdäkseni syytä pitää esillä sitä mahdollisuutta, että verbi on ikivanha laina: ~ kgerm. **gelpan-* < esigerm. **kelb-*. Germ. verbi kylläkin merkitsee kirjallisen tiedon aikana lähinnä 'auttaa', mutta merkitys 'kelvata' ei ole tästä suinkaan kaukana: vrt. vain esim. mnorj. *duga* 'taugen, nützen, helfen' (Jan de Vries, An. etym. Wb. s. 86). Alkukantaisessa (mies)yhteisössä se oli kelpaava, kelvollinen, joka pystyi auttamaan, olemaan *h y ö d y k s i* yhteisissä yrityksissä; vrt. esim. vir. *kölb* 'Tauglichkeit, Nutzen' (Wiedemann), myös germ. puolella 'hyödyttää'-merkitys näkyy: mys. *helfan* myös 'nützen, unterstützen', *gi-helfan* (+ genet.) 'verhelfen, dienen zu' (R. Schützeichel, Ahd. Wb. s. 80), 'nützen, fördern' myös kys:ssa jne. Vrt. myös sm. *auttaa*, jota voidaan käyttää 'kelvata'-merkityksessä: »Sellaiseen virkaan auttaa huonompikin mies; kyllä sinne arkipuvussakin auttaa» (NS). Mikäli *kelvata* selittyy näin, se on erittäin vanha laina; sekä sananalkuinen että sanansisäinen konsonantismi ovat tässä sopuisuudessa (sanansis. konsonantismiin vrt. germ. lainoja sm. *vierre* : *vierteen* ~ kgerm. **wertez-* < esigerm. **werdes-*, sm. *nauta* ~ germ. **naut-* jne.). Myöhempiin lainautumisaikaan — mutta silti vanhoihin germ. lainoihin — kuuluu sen sijaan sm. *helppo* (Agr. 'apu, huojennus'): kgerm. **helpō* > mnorj. *hjelp* 'Hilfe; Befreiung', mys. *helfa* 'apu, suoja' jne.; sekä sananalkuinen että -sisäinen konsonantismi eroavatkin edellisestä odotuksenmukaisesti.

Lopuksi viitataan lyhyesti seuraavaan mahdollisuuteen: sm. *halata* : *hala(j)an* 'haluta, himoita, kaivata' ~ germ. **halō(ja)n-* (nykys. *holen* 'noutaa' edustaa eri ablautastetta), jolla on länsigerm. muinaiskielissä laaja merkityskirjo; se voidaan kuitenkin verbiä tarkkaan tutkineen Joseph Mansionin mukaan esittää suppeasti muodossa »ziehen, reissen, an sich reissen, rauben, zu sich ziehen oder kommen lassen» (PBB = Beiträge zur Gesch. der dt. Spr. u. Lit. 33 s. 547—570, ks. erityisesti s. 569). 'Itselleen kiskomisen, repimisen, ryöstämisen' (näistä tark. ks. mp.) mielteistä ei ole pitkä matka 'ahnauteen', ja tämä on jo lähes samaa kuin 'himoitseminen, halu': vrt. sm. *pyytää* alkujaan lähinnä 'pyydystä, ottaa kiinni' (vrt. Hakulinen, Vir. 1950 s. 114), mutta sitten myös 'esittää pyyntö (saada jotakin), tavoitella, haluta, tahtoa': *pyytää kunniaa* (NS), *pyyntö* myös 'tavoittelu, halu' (Juslenius: *pyyndō* 'cupido, concupiscentia, begärelse'), *koston pyyntö* 'cupiditas vindictae' (Renvall); vir.

kiskjas 'reissend, an sich reissend, habsüchtig' (Wiedemann), *kiskja* 'petoeläin, Raubtier'; sm. *hapla* 'kiihkeä halu, kiire', *haplistaa* 'tarttua kiinni' (SKES) jne.¹⁰ — Muinaisyläsaksan *halōn* (ja *holōn*) vastaa mm. lat. verbejä *arcire*, *accire*, *vocare*, *sollicitare*, *petere*, *repetere*, *exhibere*, *exsequi* ja *gahalōn vocare*, *expetere*, *assumere*, *adipisci*, *obtinere*, *possidere* (Graff, Ahd. Sprachschatz 4 palsta 850—). Huomaa myös, että verbillä muinaisyläsaksassa ja muinaisfriisissä on myös käyttötapa 'naida' (miehestä sanottuna, mys:ssa kerran myös naisesta), objektina tällöin joku naista merkitsevä sana (vrt. lat. *ducere uxorem*); Mansion johtaa tämän vanhasta ryöstöavioliitosta. Edelleen esiintyy mys:ssa käyttötapa 'kutsua luokseen' = 'vocare, accire, arcire', jota Mansion tosin pitää sekundaarina — sikäli kuin siihen liittyy erityisesti äänenkäytön mielle. Toisiakin näkemyksiä on esitetty: germ. verbi yhdistetään etymologisesti myös kreikan verbiin *kalēn* 'kutsua (nimeltä), kutsua paikalle, kokoon' ja latinan verbiin *calare* 'kutsua kokoon'; tämän etymologian mukaan siis 'kutsuminen' näyttäisi olevan primaaria (näin esim. IEW s. 549, Paul—Betz, Dt. Wb.⁵ s. 316). Sinänsä kyllä myös 'kiskoa' > 'haalia' > 'kutsua' on mahdollista: vrt. esim. kr. *syllégein* 'kerätä kokoon' mutta myös 'kutsua kokoon'. Huomattakoon, että mys. *halōn* esiintyy siis samassa merkityksessä *vocare*-verbin vastineena kuin anglosaksin anglilaismurteen *cīegan* 'kutsua' (Mansion, mts. 559), jonka germ. kantamuoto **kaujan* taas on sm. *kaivata*-verbin originaali.¹¹ — Vrt. myös sm. *halata* : *halaan* 'syleillä', joka voisi olla (myö-

¹⁰ *Halajamisen* germ. etymologian mahdollisuutta tukee tietyllä tavalla myös seikka, että 'halun' piirissä on muitakin germ. lainoja: sm. *rakas* ~ germ. **fraka-z* > anglos. *fræc* 'begierig, dreist', keskioholl. *wack* 'halukas, himokas, ahne; saita' jne. (IEW s. 845, Verwijs—Verdam, Middelnederlandsch Wb. 9 palsta 1 238); ilm. myös sm. *kiiras* 'äkillinen, raju, kova' = vir. *kiiras* 'levoton, epävakainen, liikkuva, kiireinen, tulinen, himokas, kiimainen' (SKES) ja sm. *kiivas* 'eifrig, feurig' (Renvall) ovat lainoja: ~ germ. **gi-ra-z* 'gierig' ~ germ. **gi-wa-z* 'gierig'; kumpikin adjektiivisi esiintyy korppikotkan, ahnaan, raatoja syövän petolinnun (saks. *Raubvogel*) vanhoissa germ. nimissä: mys. *gīr* > nykys. *Geyer*, anglos. *gīw* (ks. IEW s. 420, Holthausen, Aengl. etym. Wb. s. 132). *Kiiras* 'puhdas, kiiltävä' on varmaankin eri alkuperää (vrt. mnorj. *skīrr* 'puhdas; kirkas, kiiltävä' jne.). Adjektiivia *ahnas* (*ahne(h)*) näyttää vastaavan germ. **ahna-z* (joka olisi = sanskr. *ahna-h* 'ahnas, syöläs'), jota tosin ei adjektiivina enää ole todettavissa, sen sijaan kyllä neutrisukuisessa substantiivissa mnorj. *agn* 'syötti' (IEW s. 18) on sama aines: germ. **agna-* < vanh. **azna-*; ieur. **ak-* 'syödä'. Aion käsitellä näitä uusia rinnastuksia toisessa yhteydessä perusteellisemmin. — Ennestään tunnettu on jo *kernas* ~ germ. **gerna-z*.

¹¹ Kettunen ja Hakulinen ovat katsonet, että *halu* on alun perin 'polte' (Vir. 1936 s. 223—, KV 22, 1943, s. 7—): vrt. kansanr. *halu* '(pakottava) kipu, tuska', virE *halutada* 'pakottaa, kivittää' (virE *halū* 'Schmerz, heftige Begierde': Kettunen, Liv. Wb. s. 8), liiv. *a'lttā* 'syyttää' (tulta, uunia, voisi olla = sm. *haluttaa*). *Halu* 'pakottava kipu' voisi kuitenkin olla 'himon' rinnalla, kuten esim. on laita *kiiras*-pesyessä: *kiiro* 'kova kipu'. — Martilla *halu* esiintyy kaksi kertaa vastaamassa mruots. *skenasanaa*, joka taas on lähinnä 'pieni haava, raapale, naarmu' = mnorj. *skeina* 'Schramme, Wunde'; *skeina* 'leicht verwunden, die Haut ritzen' (ks. Hellquist s. 932 s.v. 2 *skena*, Jan de Vries, An. etym. Wb. s. 488). 'Haava, naarmu' sopii hyvin germ. merkitykseen 'kiskoa, repiä, temmata': vrt. *ritzen*: *reissen* ja lat. *vulnus* 'haava': *vellere* 'kiskoa, repiä, temmata' (huom. muuten, että saks. *Schiene* 'kisko' kuuluu samaan pesyeseen kuin mruots. *skena* 'haava'). Varsinaiseen konkreettiseen palamiseen vii-

hempi?) laina samasta germ. pesyeestä. Nuori laina on *haalata*, *haalaa* (ks. SKES). Karjalan kannakselta on muistiin merkitty myös *haalata* 'syleillä' (Johannes, Kuolemajärvi, Säkkijärvi).

Lisäyksenä mainitsen, että prof. Hakulinen on myöhemmin minulle suullisesti ilmoittanut päätyneensä — tietämättä tässä esittämästäni yhdistelmästä — 'halu-pesyeestä aikaisemmin esittämänsä etymologian uudelleenarviointiin (artikkeli ilmestyy prof. Matti Kuusen juhlakirjassa, KV 54, 1974). Hänen mukaansa tässä esittämäni germ. alkuperä sopii hänen omaan tulokseensa. Päinvastoin kuin Y. H. Toivonen katsoo Hakulinen myös verbin *halata* 'syleillä' kuuluvan tähän, joten tässäkin kohdin on kaksi erillistä tutkimusta toisistaan tietämättä päätynyt samaan tulokseen.

tannee vain liivin verbi. Mikäli se tähän kuuluu, voisi siinäkin kai ajatella lähtöä 'ahnaasta repimisestä', liekihän ovat ahnaita, ne syövät (NS): sm. *syödä*-verbin ostjakissa oleva vastine merkitsee 'syödä; juoda; palaa (esim. kynttilä, tuli); kolottaa, pakottaa; naida naista' (SKES). Tässä yhteydessä on syytä mainita, että sekä IEW että jotkut muutkin etym. sanakirjat ilmoittavat muinaissaksissa esiintyvän verbin *halōjan* 'brennen', joka olisi sukua lat. verbille *calere* 'olla lämmin' (IEW s. 552 jne.). Tieto on kuitenkin ilmeinen erehdys: kysessä on yksi ja sama verbi *halōjan*, joka tosin kerran esiintyy kontekstissa, jossa subjektina on 'liekit' ja objektina 'rikkaruoho(t)' ('lustect': Heliand, säe 2 573): 'Antakaamme kuumien liekkien noutaa, temmata sen (lustcen) sinne', eli siis paremmin: 'annetaan niiden joutua sinne liekkien saaliiksi, annetaan liekkien ahmaista ne'. Vrt. saks. ilmausta *ein Raub der Flammen werden* 'joutua liekkien saaliiksi'.

Beiträge zu den germanisch-finnischen Lehnbeziehungen

Forma Koivulehto

1. Fi. *tavata* 'treffen, begegnen', *tapahtua* 'sich ereignen, geschehen, widerfahren'. Im Gotischen, bei Wulfila, ist das starke Verb *ga-daban* 'widerfahren, sich ereignen' bezeugt (Mark. 10:32: *dugann im qiban, poei habaidedun ina gadaban* '[er] hob an, ihnen zu sagen, was ihm widerfahren würde'). 'Sich ereignen, geschehen' ist hier also gleich 'widerfahren, begegnen' wie auch schon *syμβαίνειν* (*int*: Dat.) in der griechischen Vorlage '(cinem) zustossen, begegnen' bedeutet, das Geschehene hier also als 'etwas, was einem begegnet, einen (be)trifft' interpretiert: *syn* 'zusammen', *baínein* 'kommen'. Die finnische Wiedergabe ist hier *tapahtua*, das zur Sippe um *tavata* 'treffen, begegnen' (*tapaan* 'ich begegne') gehört. Germ. **ga-daban* passt also sowohl lautlich als auch semantisch als Original für fi. *tavata*: *tapaan*, das überall im Ostseefinnischen begegnet, in den ferner verwandten Sprachen aber nicht nachgewiesen ist (vgl. etwa estn. *tabada* 'erwischen, auffangen, betreffen, ertappen, ergreifen, finden' u.dgl. (Wiedemann), *leda tabas õnmetus* 'er wurde von einem Unglück getroffen, ihm ist ein Unglück zugestossen'; liv. *ta'bbā* 'raten, erraten', hierzu auch *tabāitā* 'zufällig treffen, geschehen', für Genaueres muss auf Suomen kielen etymologinen sanakirja verwiesen werden). *Tapahtua*, das nur finnisch und karelisch-olonezisch bezeugt ist, kann eine finnische Weiterbildung darstellen; es könnte aber wohl auch unmittelbar aus dem Germanischen stammen (das Suffix ist natürlich eigenständig). Der germ. Ursprung könnte auch das etwas auffallende *-p-* in *tapahtua* (statt **tavahtua*) erklären, weil im Umkreis von Entlehnungen mit lautlich unregelmässigen Ableitungsverhältnissen gerechnet werden kann: vgl. fi. *vapahtaa* (statt **vavahtaa*) zu *vapaa* 'frei' (slaw. Lehnwort).

Got. *ga-daban* wird auch im Sinne von

'passen' gebraucht (Skeireins). Der Zusammenhang 'sich ereignen (treffen)' — 'passen' ist auch sonst oft bezeugt: vgl. estn. *sündida* 'sich ereignen; geboren werden; passen', gr. *syμβαίνειν* auch 'zusammenpassen', lat. *convenire* auch 'passen', *sich treffen* 'sich fügen, passen; zufällig geschehen' usw.

2. Fi. *tapa* 'Gewohnheit, Sitte, Brauch, Weise'. Dieses fi. Wort, das überall im Ostseefinnischen seine Entsprechung hat, ist aus dem Baltischen hergeleitet worden (W. Thomsen): vgl. lit. *dabà* 'Natur, Art und Weise, Charakter', lett. *daba* 'Art, Weise, natürliche Beschaffenheit, Eigenschaft, Gewohnheit, Natur' (Fraenkel). Dieses balt. Wort hängt mit der germ. **daban*-Sippe etymologisch zusammen (ie. **dhabh-* etwa 'passend fügen, passend': IEW S. 233). Man möchte nicht gern glauben, dass dasselbe ie. Element einmal durch das Germanische, ein andermal durch das Baltische ins Finnische gelangt sei. Germ. Herkunft für *tapa* ist also schon deshalb in Erwägung zu ziehen. Ein entsprechendes Wort ist zwar germanischerseits nicht überliefert, kann aber in ferner Urzeit existiert haben. Ausserdem sind wir keineswegs auf diese Hypothese angewiesen, denn auch ein ganz anderes germ. Wort kommt als Original in Frage: germ. **þawwa-* > ags. *þeaw* 'custom, usage, general practice of a community; mode of conduct, manner' usw. = as. *thau* 'Sitte' = ahd. *dau* in *dau-lih* 'moralis, sittlich', *ka-thau* 'disciplina'. Die erwartungsgemässe Wiedergabe wäre hier offenbar zunächst (ur)fi. **tava* gewesen (vgl. fi. *kuva* 'Bild' ~ germ. **skuwvan-*), weil sich aber auch sonst Beispiele dafür finden, dass dem germ. *-w-* finnischerseits der Stufenwechsel *þ* : **β* (heute *þ* : *v*: Genit. *tavan*) entspricht, ist dieses Lautverhältnis auch hier möglich, besonders auch deshalb, weil das

Wort lautlich durch die *tavata*-Sippe leicht hätte beeinflusst werden können. Man könnte auch annehmen, dass beide germ. Wörter in fi. *tapa* zusammengefallen sind; besonders die gesellschaftsbezogenen Verwendungsweisen bei *tapa*, die ihre genaue Entsprechung in germ. **pawwa*- haben, lassen an dieses Original denken; Wörter des sozialen Bereichs bilden unter den germ. Entlehnungen eine zahlreiche Gruppe, während entsprechende Wörter unter den baltischen Entlehnungen (abgesehen von Wörtern für Verwandtschaftsbeziehungen) kaum vorkommen. Zu bemerken ist ferner, dass es unter den baltischen Entlehnungen sonst wenig Abstrakta gibt. W. Thomsen erwähnt ausser *tapa* nur *laita* 'Beschaffenheit, Sachlage' und *kerta* 'Schicht, Mal'. *Laita* ist aber offenbar = *laita* 'Seite, Kante, Rand' und somit germanischer Herkunft (urgerm. **laidā*) und auch für *kerta* — trotz seinem Vorkommen im Wolgafinnischen — kann diese Herkunft nicht ganz ausser acht gelassen werden: vgl. ahd. *herta* 'vicissitudo', Plur. 'vices' (urgerm. **xerdā* < vorgerm. **kerdhā*).

3. Fi. *-*aida*-, *-*äidä*-Verben. Fi. *tavata* : *tapaan* gehört zu den Verben auf *-*ada*- (> -*aa*-) und somit zu den Verba contracta (fi. *supistumaverbil* 'Kontraktionsverben'). Dieser Gruppe haben sich die meisten neueren und neuesten Verbentlehnungen angeschlossen; unter den bisher bekannten ältesten Entlehnungen ist sie noch nicht besonders bevorzugt worden: ausser *tavata* haben wir in dieser Gruppe wenigstens *kiusata* 'plagen, versuchen' ~ got. *kiusan* 'wählen, prüfen' und fi. *raivata* 'roden, den Weg ebnen' ~ germ. **straujan* 'sternere', ahd. *strewen*, ags. *strēowian* auch '(viam) sternere' (s. Neuphil. Mitt. 1973 S. 587). Dies scheint sich schon daraus zu erklären, dass die meisten germ. Originale schwache Verben waren, die offenbar andere finnische Verbtypen lautlich nahelegten (vgl. fi. *ruokkia* ~ germ. **rōkian*, fi. *valita* ~ germ. **waljan* usw.).

Die fi. Verben auf *-*aida*-, *-*äidä*- (> -*aja*-, -*äjä*-) bilden eine kleinere Gruppe — wenn man von den bekannten onomatopoetisch-deskriptiven Verben absieht —, weisen aber dennoch mehrere Entlehnungen auf; fi. *hypätä* 'springen' und *kaivata* 'vermissen, (an)klagen' habe ich schon früher vorgelegt (~ germ. **huppō(ja)n* u. **huppian*, **kaujan*). Neue Zusammenstellungen sind folgende:

Fi. *lakata* : *lakka(ja)n* 'aufhören, ablassen, nachlassen' (*laantua* 'nachlassen,

schwächer werden') ~ germ. **slakō(ja)n* > ags. *slacian* 'nachlassen, erschlaffen, ermüden; schlaff machen, lösen'. Das germ. Verb ist eine Ableitung aus germ. **slaka-z* > ahd. *slah* 'welk, schlaff', ags. *slæc*, an. *slakr* ds. Fi. *lakastua* 'verwelken', dial. auch 'nachlassen' (von Wind, Kälte u. dgl.) gehört auch hierher und verhält sich also zu **slaka-z* (bzw. zu einem fi. **lakka*, vgl. fi. *lakka* 'reife, weiche Moltbeere') wie etwa fi. *vellostua* 'schlaff werden' zu *velto* 'schlaff'. Aussergerm. gehören hierher u.a. gr. *lēgein* 'ablassen, aufhören' und *lagōn* (gew. Plur.) 'die Weichen'.

Fi. *nyppätä* : *nyppä(j)än* 'rupfen, pflücken' ~ germ. **huppō(ja)n* > ags. *hnoppian* 'pflücken, reissen', nnorw. dial. *nuppa* 'pflücken, rupfen', zum Lautlichen vgl. *hypätä*.

Fi. *ravata* : *rapa(ja)n* 'schlagen, hauen' u. dgl. (auch karel.-olon., lüd., wot., estn., liv.) ~ germ. **draban* st. V. > got. (*ga*-)*draban* 'hauen'.

Fi. *kelvata* : *kelpa(ja)n* 'taugen' (auch karel.-olon., estn., liv.) **zelpan* (< vorgerm. **kelb-*) > got. *hilpan* 'helfen' usw.; zum Semantischen vgl. an. *duga* 'taugen; helfen; nützen'.

Fi. *halata* : *hala(ja)n* 'begehren, verlangen, sich sehnen', *halu* 'Begierde', volksdicht. 'heftiger Schmerz', äfi. (16. Jh.) auch 'Hautritzung, Wunde', südestn. *halü* 'Schmerz; heftige Begierde', hierzu vielleicht auch liv. *a'lītā* 'anzünden (Ofen, Licht)' ~ germ. **halō(ja)n* > ahd. (*gi*)*halōn* 'holen; herbeiholen, einladen; heiraten' u. dgl., as. *halōn* 'ziehen, reissen, fangen' usw. Die germ. und fi. Bedeutungen stimmen nicht unmittelbar zueinander; zu 'begehren, Begierde' kann man aber leicht entweder aus 'an sich reissen, rauben' (urspr. Bed. nach J. Mansion, PBB 33 S. 569) oder aus 'herbeiführen' gelangen; vgl. etwa fi. *pyytää* urspr. 'fangen', dann aber auch 'trachten, begehren', estn. *kiskjas* 'reissend, an sich reissend, habsüchtig' (Wiedemann), lat. *rapax* 'reissend, raubgierig'. Vgl. auch fi. *halata* : *halaan* 'umarmen'.

4. Fi. Verben auf -*aitse*-. Wenigstens für drei dieser wenigen Verben lassen sich germ. Originale aufstellen und jedesmal stossen wir auf ein schwaches Verb auf germ. -*ē(ja)*-, welches Formans im Gotischen als -*ai-* erscheint: fi. (veralt.) *armaita* : *armaitsen* 'sich erbarmen' ~ germ. **armē(ja)n* > got. *arman* (Präs. *arma*, *arnais*, *arnaiþ* usw., Prät. *armaita* usw., schon T. E. Karsten); fi. *ansaita* : *ansaitsen* 'verdienen' ~ germ. **asnē(ja)n*,

**aznē(ja)n* > ahd. *arnēn* 'verdienen' usw. (Metathese: vgl. auch *asnata* bei Ganander, schon W. Thomsen); fi. *havaita* : *havaitsen* 'wahrnehmen, bemerken' ~ germ. **hawē(ja)n* > nnorw. dial. *haa* 'wahrnehmen, bemerken', vgl. auch ags. *hāwian* 'schauen'. Das norw. Verb ist etymologisch = lat. *cavēre* 'sich in acht

nehmen' und somit gehört wohl das mit *cavere* gleichbedeutende fi. *kavahtaa* als eine noch ältere Entlehnung eher hierher als zu germ. **skawwōn* (> dt. *schauen* usw.), womit es von Y. H. Toivonen verglichen wurde; **skawwōn* gehört freilich auch zu derselben ie. Sippe.